

Готи в історії Європи

“Мандруючий народ” – таку назву вживають вчені для позначення відомого Гепідо – Готського племінного союзу. Племена, що його складала, вийшли зі Скандинавії, висадившись з човнів десь біля витоків Вісли, подорожуючи на південь, опинились на узбережжі Азовського та Чорного морів, потім перейшли Дунай і увірвались до Фракії, Мезії, пограбували міста в Малій Азії та на Балканах, далі - до Дакії і у кінці свого шляху створили державу вестготів у Південній Франції та Північній Іспанії і державу остготів Теодеріха I (493 – 526 рр.) в Італії. Остготське королівство впало під ударами візантійських військ імператора Юстиніана (527 – 551 рр.), а Вестготська держава під натиском інших германських племен – франків, при завоюванні ними Аквітанії (розгром франками вестготів у битві при Пуатьє в 507 р. н.е.), хоча остаточно і була зруйнована арабами лише у 718 році. Готи зникли зі сторінок історії, розчинившись у інших етнічних спільнотах, залишивши по собі згадку – так званий “готичний шрифт” у письмі та термін “готика” в архітектурі, який був введений в ужиток теоретиками італійського Відродження. Група готів, яка не захотіла відправитися з Теодеріхом до Італії, збереглась на узбережжі Чорного моря – в Криму. Останнє християнське Готське князівство було розгромлено турками тільки в 1475 р., а останні нащадки християн - готів були виселені до Маріуполя по указу Катерини II (Щукин, 2005, с.10). Термін “готи” є узагальнюючим найменуванням однієї східногерманської групи племен, яка в джерелах постає під різними іменами – “візіготи” (вестготи), “остроготи” (остготи), “тервінги”, “грейтунги”. Праці античних і візантійських істориків частіше за все показують готів у процесі руху, біля кордонів Імперії або її окремих провінцій, у стані походів, набігів, вторгнень (Буданова, 1982, с.84).

Що ж спонукало споконвічних мешканців залишити свою прабатьківщину і мандрувати разом з усім своїм майном, жінками та дітьми? Яка була їх кількість? Який спосіб господарювання вони вели? Чи були вони номадами у буквальному розумінні та як вони вплинули на інші племена і народи, з якими увійшли в безпосередні контакти? Спробуємо розглянути проблеми їхнього походження, формування та історичної долі, спираючись на письмові джерела з урахуванням сучасних археологічних даних, матеріалів етнографії та лінгвістики.

Найціннішою письмовою пам'яткою з історії готів є твір готського письменника VI ст. Йордана. Тенденційна праця, яка покликана була (за замовленням короля) зробити більш давньою готську генеалогію, виконана римлянином - аристократом Кассіодором Сенатором. Цю велику книгу Йордан взявся передати “nostris verbis” (своїми словами), не маючи перед собою оригіналу, який попередньо був наданий йому для перегляду лише на три дні (Скржинская, 1960, с.30). Книга Кассіодора Сенатора не збереглася до нашого часу, а про автора ніде немає навіть згадувань. Кассіодора повністю замінив Йордан. Причини, через які безслідно зникла “Історія готів” Кассіодора, ймовірно криються в політичній направленості автора, яка цілком відповідала тільки його часу. Політична настанова у Йордана в 551 р. була іншою, ніж у Кассіодора в 526 – 527 рр., коли він розпочав працювати над книгою. Сенатор зумів звеличити готів та рід Амалів, тим самим

“дотягнути” їх до рівня беззаперечної слави римлян, та давнини античних героїв. Таким чином, твір Кассіодора був ніби “забутий” та замінений іншим на ту ж тему, але з іншою політичною настановою. Так зник твір Кассіодора і народилась праця Йордана (Скржинская, 1960, с.61).

Отже, за Йорданом готи вийшли зі Скандинавії, яку на той час вважали островом – “Саме з цього острова Сканзи, ніби з майстерні (виробляючої) племена, або, вірніше, немов з утроби (породжуючої) племена, за переказами вийшли колись готи з королем своїм на ім’я Беріг. Тільки-но зійшовши з човнів, вони ступили на землю, як відразу ж дали назву тому місцю. Кажуть, що до цього дня воно так і зветься Готисканза” (Iord., Get., 25). Далі, в §95 Йордан повідомляє, що кораблів, які дісталися берегу Готисканзи було три. Один з цих трьох спізнився, і за цією “ледачістю” дав назву усьому племені гепідів, тому що їх (готів) мовою “лінивий” зветься “Gepanta” (Iord., Get., 95). Потім готський історик додає, що без сумніву гепіди родом з готів і з них ведуть своє походження. Тут важливим є те, що Йордан відмічає самий ранній момент історії готських племен – вихід їх з “острова Сканзи” (Скржинская, 1960, с.193). Стосовно місця висадки особливих суперечок немає: це узбережжя біля дельти Вісли, до якого здавна вели морські шляхи від протилежних берегів. Про частину готів, а саме гепідів, маємо точну вказівку у Йордана – “вони осіли на острові, утвореному Вісклою (Вісла)” (Iord., Get., 96). Назва “Готисканза” пояснюється або як “Codoniska” (в подальшому Гданськ), у зв’язку з Коданською затокою, згаданою Помпонієм Мелою (Mela, Chorogr., III, 31, 54), або як “Gutisk - andja”, що означає готський берег (Скржинская, 1960, с.194). Останнє вважаємо за вірогідніше. “Незабаром вони перемістилися звідти (Готисканза) на місця ульмеругів (ймовірно руги), котрі сиділи тоді по берегах океану і там вони розташувались табором і, зійшовшись в битві (з ульмеругами), витіснили їх з власних поселень. Тоді ж вони підкорили своїх сусідів вандалів, приєднавши їх до своїх перемог” (Iord., Get., 26).

Стосовно хронології руху готів як першочергові слід відзначити свідчення античних авторів. Вперше під іменем готонів їх згадують Пліній Старший (23/24 – 79 рр. н.е.) та Корнелій Тацит (бл. 58 – бл. 117 рр. н.е.). За свідченням Плінія, запозиченим з твору Піфея, готи (Gutones) мешкали на морському березі, від якого на відстані одного дня подорожі знаходився острів, на який хвилі викидали багато янтарю, його збирали місцеві жителі та частково вживали замість хмизу для вогню, а частково продавали сусіднім тевтонам (Plin., HN, 37, 11,35). Проте в цій передачі слів Піфея з першого ж погляду впадає в око невідповідність імені готів і тевтонів. Більш детальний аналіз цього свідчення показує – Піфей на Балтійському морі зовсім не був і, ймовірно, Пліній ім’я готів прочитав з свого грецького джерела помилково, замість імені тевтонів, котрі мешкали біля Північного моря (Решабек, 1895, с.79). Поскілки це свідчення (разом з аргументацією і “за” і “проти”) ми не можемо рахувати за беззаперечно правдиве – звернемося до більш конкретного і надійного Тацита – “за лугіями живуть готони, якими правлять королі, і вже дещо жорсткіше, ніж у інших народів Германії, проте ще не зовсім самовладно. Далі, біля самого Океану, – ругії і лемовії; відмінна особливість усіх племен – круглі щити, короткі мечі і покірність королям” (Tac., Ger., 44). Ще раз згадує Тацит готонів Катувальди у Анналах (Tac., Ann., II, 62, 63) у зв’язку з подіями 18 року, а саме, коли

готони Катувальди вриваються до столиці царя Маробода і змушують його втекти (Сюсько, 2006, с.122). Орієнтуючись на археологічні дані, М.Б.Щукін дає зі своїх розрахунків таку хронологічну картину: за час перебування готів в Готисканзі минуло п'ять поколінь (Iord., Get., 25–27), тобто біля 100 – 120 років. Звісно, цей період міг бути і коротшим, і довшим, але інших даних у нас немає, і ми змушені прийняти цю цифру аргіорі. У Причорномор'ї і Подунав'ї готи вперше фіксуються близько 238 р., а окремі їх групи могли з'явитися в Подунав'ї біля 171 – 175 рр. Розрахунок доволі простий: при першому варіанті човни Беріга з'явилися біля південних берегів Балтики приблизно у 118 р., а при другому – в 50 – 70-х рр. н.е. За археологічними даними другий варіант більш вірогідний, хоча і вступає в деякі протиріччя зі свідченнями Корнелія Тацита про діяльність готонів на континенті (Щукин, 2005, с.26). Проте, у нас немає серйозних підстав сумніватись у свідченнях Тацита і заперечувати їх. “Германію” Тацит, за його ж словами, написав у 98 році (Моммзен, 2002, с.153). Ймовірно, він створив цю працю за дорученням імператора Доміціана, оскільки добре знав етногеографічну картину тогочасної Європи, – тоді ці події повністю узгоджуються з хронологією, запропонованою М.Б.Щукіним (2005, с.26). Що ж до подій 18 року за участю готона Катувальди, можливо, - це перші результати гепідо - готської інвазії на континенті. Отже, кораблі Беріга пристали до Південного берега Балтійського моря десь на межі тисячоліть, або ж це були готи – попередники Беріга, до яких і мав відношення Катувальда. Щодо цього, то, навіть спираючись на археологічні дані, визначити абсолютну дату доволі складно, можна запропонувати лише відносну хронологію. Тацит творив ближче до “наших подій”, ніж письменник VI ст. Йордан, отже за хронологією віддаємо перевагу саме йому.

“Коли там зросло велике число людей, а правив усього лише п'ятий після Беріга король Філімер, син Гадаріга, то він постановив, щоб військо готів разом з сім'ями вирушило звідти. В пошуках зручних областей і підходящих місць (для поселення) вони прийшли в землі Скіфії, котрі на їх мові називалися Оюм. Філімер, в захопленні великим статком тих країв, перекинув туди половину війська, після чого, як розповідають, міст наведений через ріку, незворотньо зруйнувався так, що нікому більше не залишалось можливості ні прийти, ні повернутися. Говорять, що та місцевість замкнута, оточена в'язкими болотами і вирами” (Iord., Get., 27). Часи правління короля Беріга відносять приблизно до середини I ст. н.е. Імена двох його наступників невідомі, четвертим королем був Гадаріг, п'ятий – його син Філімер, при якому готи, до другої половини II ст. н.е., з'явилися на Нижній Віслі. Ойум (Oium) – назва тієї місцевості, в яку прийшли готи, рухаючись з Нижньої Вісли на південь. Землі, які звалися прибульцями їх мовою Ойум, знаходились у межах Скіфії, за рікою, по сусідству з якою простягались болота і трясовини (Скржинская, 1960, с.195).

В археології – матеріальна культура, яку репрезентували гото - гепіди, за узагальненими у 1940 р. матеріалами археологічних знахідок, дістала від німецького вченого Р.Шиндлера назву гото - гепідська, поскільки як рахувалось, ця назва відповідала і місцю висадки людей Беріга в описі Йордана і місцю розселення гепідів. Проте щецинський археолог Р.Волонгевич відмовився від терміну “культура гото - гепідська” і від не зовсім вдалого територіального найменування “культура

східно - поморсько - мазовецька” (Godlowski, 1970), а запропонував назву “культура вельбаркська”, по одному з найбільших могильників під Гданськом - Вельбарк - Гостищев. Термін прижився. Р.Волонгевич розділив наново похрещену культуру на дві основні стадії: вельбарсько - любовидзьську (I – II ст.) в Помор’ї та вельбарсько - цецельську (III – IV ст.) в Мазовії і Підляссі. На цікавлячих нас територіях між витокami Вісли і Одру в I – II ст. н.е. вочевидь відбувались культурні процеси, викликані, можливо, певними соціальними, демографічними і релігійними змінами. В попередній час ці землі були зайняті носіями оксивської культури і близької їй пшеворської, охоплюючої землі, що лежать південніше і майже точно входять в межі сучасної Середньої і Південної Польщі. Пшеворську культуру зазвичай, і не без підстав, зіставляють з територією розселення племен тацитових лугіїв (Tac., Ger., 42–43, 44; Godlowski, 1985, s.140–141), або вандалів Плінія (Plin., HN, IV, 99). В обох культурах багато поховань по обряду кремації з покладанням в могили численних предметів озброєння: мечі, списи, умбони, шпори та ін. Зазвичай, всі ці речі зігнуті або зламані, тобто ритуально “вбиті”. В могилах знаходиться блискуча чорнолощена кераміка, частіше вазоподібних форм. У новоутвореній культурі багато що змінюється. Практично зникає з поховань зброя, виникає, очевидно з якихось міркувань табу на покладання її в могилу; поряд з кремацією з’являються і інгумаційні поховання (трупопокладання) – могильники стають біритуальними; змінюються форми посуду - значно менше, чорнолощеної, частіше за все це невеликі жовті або коричневоглиняні мисочки, хоча чорнолощена кераміка теж зустрічається. З’являється і цілий ряд нових та своєрідних за формою прикрас: браслети з шишечками на кінцях, інколи спіральні, які закінчувались голівками змії, своєрідні S-подібні скрепи намист, підвіски - кулони. На відміну від пшеворської і оксивської культур, де прикраси зазвичай були залізними, ці, як правило виготовлені з бронзи, а частіше навіть зі срібла або з золота. Хоча концентрація такого роду виробів приходилась саме на Польське Помор’я, їх географія значно ширша – і Північна Германія, і Данія, і Швеція (Andersson, 1993; 1995; Verma, 1989), однак, в основному, це Циркумбалтійський регіон. Саме ж разюче явище нової культури – облаштування надмогильних споруд і самих могильників. Тут є просто кам’яні кургани, кургани з кам’яним панциром, кургани з викладками у вигляді концентричних кіл, або просто кам’яні кола з окремо стоячих великих стел, або такі самі, але стели, з’єднані викладками з менших каменів. Під деякими кам’яними конструкціями знаходили поховання, як кремаційні так і інгумаційні, під іншими їх не було, проте зустрічались поховання і у міжкурганному просторі. Кам’яні кола зі стелами у більшості випадків не мають поховань, отже, це якісь культові об’єкти, свого роду мініатюрні стоухенджі. Вони відрізняються розмірами - від 6 до 22 метрів, на деяких цвинтарях їх декілька. Р.Волонгевич припустив, що такі кола були місцями загальних зборів родин - тінгів. Тут радились з похованими предками. Подеколи знайдені всередині кіл безреманентні поховання розглядаються як людські жертвоприношення (Wolagiewicz, 1977). За повідомленням Йордана готи дійсно приносили полонених в жертву богу війни (Iord., Get., 41). Зрозуміло тільки одне: в релігійній свідомості людей і в їх культурі відбулися серйозні зміни, оскільки ні на цій території, ні на сусідніх в попередній час нічого подібного не спостерігалось. Де ж були витoki цих культів? Тут погляд

неминуче повертається до Скандинавії: Південна і Середня Швеція, острови Готланд і Єланд буквально вкриті могильниками з подібними кам'яними конструкціями, котрі існують від епохи бронзи до епохи вікінгів (Wolagiewicz, 1986, Abb.1-11). Пам'ятки з описаними вище матеріалами й обрядами відомі в Польщі (Kokowski, 1987; Grabarczyk, 1997, s.12-29). Неочікувано знайдені подібні пам'ятки між Віслою і Західним Бугом, в Мазовії і Підляссі – Ростоли, Цецеле та ін. (Jaskanis, 1972; 1996). Крім того, пам'ятки, співставимі з нижньовісленськими, опинились ще далі на південний схід: Брест - Тришин на Західному Бузі в Білорусі (Кухаренко, 1980) та Дитиничі у верхів'ях Горині на Західній Україні (Смишко, Сवेशников, 1961). Вони ніби маркірували напрямок, по якому готи Йордана повинні були рухатися в Скіфію. Р.Волонгевичу на базі вельбарських матеріалів вдалось підрозділити на три фази важко підлягаючу членінню в інших регіонах столітню ступінь В₂ загальноєвропейської хронологічної системи (Щукин, 2005, с.38-39).

Таким чином, археологічні дані разом із письмовими свідченнями доводять, що готи перекочували зі Скандинавії через Балтійське море в області Вісли, а звідти до Чорного моря. У відповідності з цим римські географи II ст. повідомляють, що вони живуть на Віслі, а у римських джерелах, починаючи з першої третини III ст. вони згадуються як жителі північно - західного берега Чорного моря. З цього часу, чисельність цього племені безперервно зростає, рештки бастарнів відступають перед ними на правий берег Дунаю за імператора Проба (232 - 282 pp.), рештки карпів – за Діоклетіана (284 - 305 pp.), між тим значна частина і перших, і других, без сумніву, змішалась з готами, приєднавшись до них (Моммзен, 2002, с.234-235).

Для визначення часу проникнення готів в Карпато - Дунайський ареал, нам слід звернутися до причин маркоманських війн. Початкове джерело цих воєн необхідно шукати далі на північ, позаду бурів і вандалів, а оскільки з тилу у останніх мешкали готи, то природно було б приписати саме готам той тиск, який штовхав до римських володінь маси варварів, які жили південніше. Тим не менше, відносно часу маркоманських війн, думка про те, що віктуали, асдинги та інші германці покинули місця свого мешкання внаслідок навали готів не є настільки переконливою, як припущення, що навпаки і готи належали до числа тісних (можливо венедами), і що вони діяли узгоджено і в союзі (хоча б на початку воєн) з маркоманами, квадами і язигами (Решабек, 1895, с.95-96). Свідчення, які дають про маркоманські війни Діон Кассій (у витягах Ксифіліна), *Scriptores historiae augustae*, Геродіан та інші джерела, стосуються головним чином подробиць і подій в тій області, яку обмежують з півдня Середній Дунай, з заходу Богемський ліс і з сходу Карпатські гори. Ця територія стала театром важливих воєнних дій. В межах цієї області жили в безпосередньому сусідстві з Римською імперією – маркомани, квади і сармати. З цих трьох народів сармати займали східну частину цієї області (Карпати в давнину називали і Сарматськими, і Бастарнськими горами). Власне, точніше ці сармати визначалися назвою сармати-язиги, або ж просто язиги (Plin., HN, 4, 25, 81; Tac., Ann., 12, 29; Hist., 3, 5). Особливим епітетом характеризує їх Птолемей, називаючи їх “язигами - переселенцями” – назва виникла, без сумніву від того, що це плем'я прийшло у свій час на Середній Дунай через Карпати зі сходу, відокремившись від основної маси свого народу, відомого під загальним іменем сарматів, який крім “язигів - переселенців” обіймав ще й інші племена, у тому числі

і роксоланів з аланами (Решабек, 1895, с.5-8). Це судження стосовно “язигів - переселенців” для нас цікаве з позиції їх проникнення в Карпато - Дунайський ареал, зі сходу на захід, через Карпатські проходи, на відміну від основного шляху сарматів до Альфельду (Великої Угорської рівнини) з Нижнього Дунаю – вверх до Середньо - Дунайської низовини. Як би не було, у безпосередньому сусідстві з язигами - переселенцями на захід від них – в сучасній Богемії і Моравії мешкали германці - маркомани і квади. Є певні підстави вважати, що в результаті маркоманських війн частина готів була поселена в Мезії. Готи вірогідно, як і плем'я нарістів (у кількості трьох тисяч), отримали землю на тих самих умовах, за якими М.Аврелій відводив землі для поселення більшій частині варварів, котрі добровільно стали вже під час маркоманських воєн прислушниками Імперії.

По закінченню маркоманських війн на Середньому Дунаї знову послідував майже 60-річний період миру, все ж з деяких скупих повідомлень дізнаємось, що кордон, особливо відкритий – дакійський, не лишався цілковито спокійним. Однак, суворий військовий режим Септимія Севера (193 – 211 рр.) виправдав себе саме тут; принаймні маркомани і квади і при його найближчих наступниках були настільки залежні від Риму, що син Севера – Аврелій Антонін на прізвисько Каракалла (211 – 217 рр.) міг визвати до себе одного з квадських князів і відрубати йому голову (Моммзен, 2005, с.234).

Зіткнувшись на Верхньому Дунаї зі значним опором хаттів, гермундурів, тенктерів та інших германських племен, переконавшись у хоробрості воїнів, Каракалла вирішив розширити їм доступ на службу в військах. І дійсно, римські легіони стали швидко поповнюватись дружинами войовничих германців. Крім того, цей імператор спеціальним едиктом дарував право римського громадянства усім жителям Імперії, за виключенням дедитиціїв (тобто бувших ворогів Рима, які здалися на милість переможців і не мали жодних прав). З Верхньої Германії Каракалла пішов у Азію через Рецію, Іллірік, Дакію і Фракію. Перебування готів на Нижньому Дунії чітко фіксується тільки з 30-х рр. III століття. І навіть якщо свідчення, за яким їх орди вже близько 214 року були розбиті десь на Нижньому Дунаї Каракаллою, що йшов на Схід проти парф'ян, є вірним, однаково для їх переселення з Вісли залишалось до цього року після Маркоманських воєн достатньо часу (Решабек, 1895, с.90). Але свідчення про перебування готів на Нижньому Дунаї у 214 р. Т.Моммзен вважає невірним і таким, що ґрунтується на непорозумінні (2005, с.235).

Прошло 20 років, і вторгнення варварів на Дунаї і Рейні прийняло настільки постійний і небезпечний характер, що імператору Александру Северу (222 – 235 рр.) довелось припинити не загрожуючу такою безпосередньою небезпекою війну з персами. Він запропонував їм мир і особисто відправився в табір біля Могонтіака (суч. Майнц) не стільки для того, щоби зброєю захистити римські володіння, а щоби купити у германців мир за великі гроші. У результаті ці переговори збурили війська і імператор загинув насильницькою смертю у своїй ставці.

Друга чверть III ст. позначилась як початок кризи рабовласницького ладу в Римській імперії та подальший її занепад. У політичному житті Риму III ст. вирішальну роль відіграє армія, котра стає єдиною опорою імператорської влади. Протиріччя між різними соціальними групами рабовласницького класу знайшли

відображення у боротьбі за владу між “сенатськими” і “солдатськими” імператорами. Історія Римської імперії в III ст. – це безперервні проголошення окремими арміями своїх полководців імператорами. Постійна зміна імператорів супроводжувалась неминучим послабленням зовнішньої могутності держави. Результати експедиції 236 р. на Рейн, очолюваної Максиміном Фракійцем (бл. 235 – 238 рр.), який керував Імперією після загибелі Александра Севера, взявшого собі титул “Германський” – на довгий час лишилися чи не єдиною великою перемогою римлян на Рейні. 238 рік, рік зміни чотирьох імператорів у громадянській війні, відмічається як початковий рік війни проти готів, ім’я яких згадується при цьому вперше. Останні монети Тіри (поблизу сучасного м. Білгород -Дністровський) і Ольвії датуються часом відразу після смерті Александра Севера (235 р.). Виходить, ці розміщені поза імперським кордоном римські володіння вже декількома роками раніше стали здобиччю нових ворогів. У зазначеному році готи вперше перейшли Дунай, і найпівнічніше з мезійських прибережних міст, м. Істрополь (недалеко від суч. Кюстендже, північніше Варни), стало місцем їх першої перемоги (ймовірно, що вже тоді готи діяли в союзі з карпами та іншими племенами). Гордіана III, який зі смут того часу вийшов володарем імперського вінця, називають переможцем готів; більш ймовірно, що за нього, якщо не раніше, римський уряд вирішив відкупитися від вторгнення готів. Згідно Дексіппу (*Vita Max. et Valb.*, 16) початок готської війни і руйнування Істрополя відносять до 238 р. Тоді досить вірогідно, що римляни згодилися на виплату данини (стипендії) готам саме в зв’язку з цими подіями; у всякому випадку виплата данини в цей час була поновлена (Моммзен, 2002, с.235–236). Готи ж, після того як у них була відібрана стипендія, що траплялось зазвичай, перенесли це з невдоволенням і з друзів перетворились на ворогів. Вони, хоч і жили у віддаленні під управлінням своїх королів, були федератами римської держави і діставали щорічну винагороду. Острогота зі своїм племенем перейшов Данубій і спустошив Мезію і Фракію (О.Ч.Скржинська вказує, що тут відображений переказ про одне з перших вторгнень готів на землі Імперії в середині III ст.). До нього, повставшого, був направлений Філіппом сенатор Децій. Коли він прибув і нічого не зміг вдіяти з готами, він відпустив своїх воїнів зі служби і примусив їх вести цивільне життя ніби за те, що по їх недбальству готи перейшли Данубій, тобто він переніс вину на своїх і повернувся до Філіппа. Воїни, побачивши, що після таких трудів їх вигнали зі служби, обурені звернулись по допомогу до Острогота, короля готів. Той їх прийняв, і запалившись їх промовами, скоро вивів, – щоб почати війну, – триста тисяч своїх озброєних людей, маючи при цьому допомогу з боку численних тайфалів і астрінгів; було також і три тисячі карпів. Приєднавши до них (карпів) готів і певкінів з острова Певки, він (Острогота) поставив вождями на чолі (всіх цих племен) Аргаїта і Гунтеріха, найзнатніших людей їх (готів) племені. Незабаром вони перейшли Данубій, знову спустошили Мезію і підступили до головного міста тої країни, славетного Маркіанополя (місто в Нижній Мезії, на південний захід від міста Одісса, або Одесса (*Odessus*, сьог. Варна). Вони довго тримали його в облозі, але отримавши викуп, відійшли (*Iord., Get.*, 89-93). Далі Йордан описує (97-100) сутичку через земельні володіння між гепідами на чолі з їхнім королем Фестідою та готами Остроготи десь біля міста Гальтіс, поблизу річки Аухи. Гальтіс - це можливо селище Гальт (*Galt*) на верхній течії ріки Олт, в південній частині Семиграддя. Якщо це так,

то ріка Ауха (fluvius Auha) – р. Олт, з якої готи вийшли переможцями. Час правління короля Острогота відносять вірогідно до першої половини III ст. Т.Моммзен у вступі до видання “Getica” вказує 218 – 250 pp. (Скржинская, 1960, с.256). Вони щасливо і мирно жили у своїй країні до тих пір, поки живий був згаданий Острогота.

Після його смерті Кніва (близько 251 – 283 pp.) розділив військо (це розділення, ймовірно, стосується усього племені), багатьох направив на спустошення Мезії, знаючи, що і імператори нею нехтують, і захисників вона немає; сам же він з 70 тисячами пішов до Евсції, по-другому – до Нов (Euscia або Нови, сьог. Свіштов (Novae) – місто в Нижній Мезії на правому березі Дунаю, нижче впадіння у нього р. Олт). Відтіснений звідти воєнноначальником Галлом (у майбутньому римський імператор (251 – 253 pp.)), Кніва підійшов до Нікополя (біля підніжжя північних схилів гірських пасм Гема (Балкани)), що лежить біля ріки Ятра (Jaterus – сьог. Янтра, правий приток Дунаю). Коли там раптом з’явився імператор Децій (249 – 251 pp.), Кніва відійшов, нарешті у області Гема (гірський хребет Naemus, інколи називають Гемімонтом (Naemimontium), що був неподалік; звідти, вишикувавши свої війська, він поспішив до Філіппополя (місто у Фракії, на верхній течії р. Гебра (сьог. Мариця) - сучасний Пловдив). Йордан двічі (Rom., § 221, 283) повідомляє, що Філіппополь у давнину називався Пульпудева, – згадується лише у Йордана; Амміан Марцеллін, записав що Філіппополь у давнину називався Евмольпіадою (Amm. Marc., XXII, 2, 2; XXVI, 10, 4; XXVII, 4, 12).

Довідавшись про його відступ, імператор Децій перейшов через гірський хребет Гема і щоб надати допомогу тому місту, підійшов до Бєрої (Beroea, сьог. Стара Загора, місто у Фракії, біля південних схилів Балкан, на північний схід від Філіппополя). Поки він влаштовував на відпочинок втомлених коней і військо, Кніва зі своїми готами вдарив по ньому, як блискавка, знищив римське військо і погнав імператора з небагатьма (супутниками), який намагався втекти назад через Балкани в Мезію, до Евсції, де командував Галл стояв у той час з великим військом на кордонах. Кніва ж після довгої облоги увірвався до Філіппополя і, заволодівши здобиччю, уклав союз з воєнноначальником Пріском, нібито для боротьби з Децієм. Під Абріттом (знаходився ймовірно біля Нікополя на Янтрі і Нов (Novae) на Дунаї) містом в Мезії, він був оточений готами і вбитий (Iord., Get., 101-103). По смерті Деція, першого з імператорів, який загинув у боротьбі з варварами, Требоніан Галл (251 р.) зібрав легіони в Мезії і проголошений ними імператором, уклав з готами ганебний для Риму мир (готам дозволено було забрати все, що вони захопили у Філіппополі і у римських володіннях) і направився до столиці. Майже відразу за ним рушив до Італії новий правитель Мезії – Єміліан: інші легіони проголосили його імператором. Між обома кандидатами на престол відбулась битва: військо Требоніана перейшло на бік Єміліана (253 р.), але і йому не довго довелось бути при владі. Проти нього виступив бувший “цензор” Деція, 63-річний Публій Ліциній Валеріан, командувавший військами в Реції. З воцарінням Валеріана і його сина, і співправителя Публія Ліцинія Галлієна, положення центральної влади ніби зміцнюється. Принаймні Галлієн правив аж до 268 р. (Вегнер, 2002, с.336). Весь цей час готи, не перебуваючи у спокої, грабують Мезію, Фракію і Македонію. Крім того, 50 - 60 роки III ст. стають роками морських грабіжницьких походів, у які готи

відправляються з різних пунктів на узбережжі Північного Причорномор'я. Готи ймовірно відпливали від витоків Дніпра і Буга, Дністра та Дунаю. У 257 – 258 рр. ними були організовані напади на міста Віфінії. Були пограбовані Халкедон, Нікомедія, Нікея, Кій (турецький Гемлик), Апамея (турецька Муданья), Пруса. “Давши волю своєму буйству, ватажки готів Респа, Ведук і Тарвар взявши човни і, переправившись через пролив Геллеспонтський, перейшли до Азії” (Iord., Get., 107). Цей похід датують 262 р. Готи, переправившись через Геллеспонт, дійшли до Єфеса. Вслід за цим відбувся похід вглиб Малої Азії, де вони проникли до Каппадокії (в 264 р.). Морські походи готів відбувались і на захід, досягаючи Греції, де піддалися нападу Коринф, Спарта, Аргос і навіть Афіни. Готи побували біля берегів Афону, на островах Криті, Родосі, Кіпру та інших, намагались захопити Фессалоніку, при цьому застосовували машини для облоги. Дуже вірогідно, що більшість подібних морських походів влаштовувалась загонами, що збиралися з різних сусідніх племен. Ватажками цих загонів були представники найбільш сильного племені (Скржинская, 1960, с.259-260). Майже відразу після перемоги Валеріана над Галлом, була втрачена для Імперії Дакія, причому невідомо, який народ захопив її і при яких обставинах. Таким чином, в перші роки правління Валеріана і Галлієна варвари почали займати римську область на лівому березі Дунаю і, напевно, проникли також на його правий берег (Моммзен, 2002, с.238). У 260 році сталася страшна і ганебна для римлян подія – імператор Валеріан, намагаючись допомогти обложеної Шапуром Єдессі, вирішив укласти з персами мир, по дорозі до неприятельської ставки був захоплений в полон, свита його була порубана, а сам він у ланцюгах був приведений до Шапура. Ні Рим, ні Галлієн нічого не змогли зробити для його звільнення. Імператор так і помер у полоні. Галлієн, подавляючи бунт Авреола, взявши Медіолан (Мілан) в облогу, був вбитий через вісім років (268 р.) кимось зі своєї свити. Наступником його став полководець Клавдій (268 - 270 рр.), в подальшому взявший титул “Готський”. І легіони, і сенат визнали Клавдія імператором. Відразу ж варвари на чолі з герулами, об'єднаними силами організували новий, небаченої сили штурм імперських кордонів, при цьому вони виставили могутній флот, і очевидно, одночасно діяли на суші зі сторони Дунаю. Задіяно було близько 2 тисячі човнів і майже 320 тисяч воїнів. Йшли передусім на Томи і Маркіанополь. Флот сильно постраждав від бурь в Пропонтиді, потім він розділився, і частина готів направились проти Фессалії і Греції, частина ж – проти Криту і Родосу. Основні сили рушили на Македонію і звідти проникли вглиб країни, без сумніву, діючи в контакті з вторгнувшимися у Фракію ордами. Проте, прибуття імператора Клавдія у супроводі сильного війська принесло спасіння доведеним до відчаю мешканцям у Фессалоніках, що постійно перебували в облозі. Імператор погнав готів уверх по долині Аксія (Вардар) і далі через гори у Верхню Мезію. Після ряду битв з перемінним успіхом він отримав тут, у долині Морави біля Наїсса, блискучу перемогу, знищивши, за переказами, близько 10 тисяч ворогів. Готи в безпорядку відступали в напрямку Македонії, потім через Фракію до гір Гема з метою врятуватись від противника за Дунай. Жорстока чума, що лютувала в тих містах, завдала сильну шкоду і римлянам – сам імператор Клавдій став її жертвою; однак величезна армія північних варварів була повністю знищена і багато полонених було або примусово включено до лав римського війська, або перетворено

на колонів (Моммзен, 2002, с.243–244).

Ютунги, маркоманське плем'я, вторглося через Альпи. Авреліан (270 - 275 рр.) відтіснив їх до Дунаю і на березі цієї ріки завдав їм значної поразки. Незабаром готи, вандали і язиги увірвались до Паннонії. Хоча і тут імператору вдалося перемогти, однак, враховуючи, як важко римлянам утримувати Дакію, він поступився цією провінцією варварам. У 271 р. імператор Авреліан лишив Дакію готам і створив нову невелику провінцію на правому березі Дунаю під назвою “Прибережна Дакія” (“Dacia Ripensis”); вона знаходилась між Нижньою і Верхньою Мезією і мала центром місто Ратіарію. Таким чином, ця зміна мешканців Дакії можливо слугувала приводом для створення Йорданом неправдивої послідовності: гети - готи. Отже, область, окреслена Йорданом доволі чіткими кордонами (вздовж Тиси - по Карпатам – по Дністру – по берегу Чорного моря), виступає у нього послідовно, як 1) Дакія - Гетія (особливо за часів Бурбесті і Скорілла в I ст. до н.е.); 2) Дакія - римська провінція (в 107 - 271 рр.); 3) Дакія - Готія (з 271 р. по V ст.); 4) Дакія - Гепідія (V - VI ст.), ось і виходить хибна послідовність: гети – предки готів (Скржинская, 1960, с.241-242). За Авреліана була поновлена дисципліна у військах, проведена реформа грошової системи, введено культ бога сонця (Sol invictus), якому був збудований прекрасний храм в Римі, і поклоніння якому набуло значення майже державної релігії. Саме положення володаря приймає з цього часу все більш чіткі риси східного деспотизму; Авреліан перший починає носити діадему.

На поновленому дунайському кордоні Авреліан закріпив досягнуту перемогу тим, що продовжував оборону через проведення наступальних операцій і, перейшовши Дунай біля його витоків, на протилежному березі розбив карпів, котрі віднині віддалились під протекторат Рима, і готів з їх королем Канабаудом (Моммзен, 2002, с.245–246).

Відношення Риму до готів у ті часи яскраво демонструє вчинок далекоглядного Авреліана, який оженив свого легата Боноза (котрий потім став узурпатором на Рейні) на Гунілі - жінці зі знатного роду племені готів. “Авреліан дав їй в жінки Бонозу з тією метою, щоб через нього дізнаватись у готів все, що потрібно, оскільки вона була дівчиною царського походження” (SHA, XXIX, XV). Ця Гуніла, ймовірно за все, була або з числа заручників, або полонених, котрі утримувались в Перінфі під наглядом легата Фракії - Галлонія Авіта.

Наступником Авреліана сенат назвав, за згодою армії, 75-річного сенатора Тацита. Тацит загинув на шостому місяці свого правління. За цей час встиг відвернути напад готів на Малу Азію, де і був убитий повсталими солдатами (Вегнер, 2002, с.350). У серії “Письменники історії Августів” (SHA, XXII, XIII) подається наступне: “Оскільки величезна кількість варварів прорвалась від Меотиди, він відтіснив їх завдяки своїм розумним рішенням і доблесті”. Мабуть, у великій мірі саме цьому імператору ми зобов'язані збереженням писемної спадщини Корнелія Тацита. Цього історика він наказав називати своїм родичем, помістити в усіх бібліотеках його праці. Для того, щоби його книга не пропала через байдужість читачів, він наказав кожен рік робити з неї десять списків за державний кошт і розподіляти по ... архівам і бібліотекам” (SHA, XXVII, XIII). Наступником Тацита стає Діоклетіан. За його правління джерела не повідомляють ні про які сутички з

готи. З Діоклетіана (284 - 305 рр.) починається новий порядок речей у державі. І цей порядок полягав у корінній зміні старого державного устрою, у перетворенні його у чітко визначений абсолютизм (епоха домінанту). Він призначив собі ще трьох співправителів. Провів реформи, стабілізувавши стан Імперії, розділив її на 4 частини, а їх в свою чергу на 12 діоцезів, посилив армію, довівши її чисельність до 450 тисяч осіб, впорядкував податки (Вегнер, 2002, с.364). У 295 р. Діоклетіан прийняв на свою землю карпів, тіснимих готами, тобто вчинив так само, як і Проб у свій час по відношенню до розбитих готами бастарнів. Це показує, що на другому березі ріки Дунаю держава готів зміцнювалась, але далі вони не просунулися. Прикордонні укріплення римлян були підсилені, а у 294 р. був закладений Противо-Аквінк (Contro-Aquincum, сьогоднішній Пешт) (Моммзен, 2002, с.246). “Потім (готи) були відправлені імператором Максиміаном (співправителем Діоклетіана) на допомогу римлянам проти парфян. Відправлені туди як допоміжні загони, вони були вірними у битвах. Але, після того, як цезар Максимін (правильніше Галерій) з їх допомогою повернув до втечі царя персидського Нарсея і захопив усі його багатства, Діоклетіан переміг Ахілла в Александрії, а Максиміан Геркулій знищив у Африці квінквентіанів – в державі був досягнутий мир, і готами починають ніби нехтувати. А був час, коли без них римському війську важко було боролось з будь-якими племенами” (Iord., Get., 110, 111). Усі численні перемоги Діоклетіана над сарматами і частина його перемог над германцями були отримані на берегах Дунаю. Саме з цих часів ми бачимо готів найманцями (федератами) на службі Імперії, звісно ж це були бойові групи готських дружин, а не плем'я в цілому. “Часто бувало, що їх так і запрошували: наприклад, за Константина їх покликали, і вони підняли зброю проти його родича Ліцинія; отримавши перемогу, вони замкнули його у Фессалоніці, прокололи мечем від імені Константина - переможця. Допомога готів була використана й на те, щоб (Константин) зміг заснувати на честь свого імені знамените місто, котре було б суперником Риму: вони уклали з імператором союз і привели йому для боротьби проти різних племен 40 тисяч своїх (воїнів). До цього часу в Імперії залишається їх військо; називаються ж вони і по сьогоднішній день федератами. Так вони і прославилися в Імперії при своїх королях Аріаріху і Аоріху. Після їхньої смерті наступником їх в королівстві став Геберіх, який відрізнявся доблестю і благородством” (Iord., Get., 111-112). У 314 р. Константин з Ліцинієм у боротьбі за владу зійшлися у битві в Паннонії на Драві. Самі імператори бились в перших рядах, проте у бою не було виявлено переможця. В цей час готи, які 50 років не турбували Римську імперію, разом з сарматами вторглися у прикордонні володіння. Константин розбив і тих й інших, прогнав варварів за межі держави. В 324 р. імператор приступив до побудови столиці Імперії. Між тим, готи, котрі ймовірно засумували від бездіяльності, знову вторглися у римські володіння. Похід Константина проти них закінчився невдало, сам імператор ледве врятувався. Наступний похід мав зовсім інші наслідки. Імператор доручив справу своєму сину, Константину. Хороброму юнаку пощастило прогнати готів за Дунай та примусити їх до миру. Зазнавши невдачі, готи кинулися на вандалів і дійсно винагородили себе за рахунок останніх. Цим випадком скористались язиги, що перебували до цього часу під ігом вандалів, і також піднялись на них. Вандалі перейшли римські кордони та попросили притулку у імператора. Константин відвів їм землі у Паннонії (334 р.)

(Вегнер, 2002, с.383). Таким чином, лише при Константині справа знову дійшла до серйозної війни з готами, у якій римляни отримали ряд успіхів, і з часу перемоги Клавдія над готами перевага сил Риму була така ж незмінна, як і раніше (Моммзен, 2002, с.246). “Після того, як король готів Геберіх відійшов від справ людських, через деякий час наслідував королівство Германаріх, благороднійший з Амалів (Амали – королівський рід остроготів, як Балти везеготів), котрий підкорив багато надзвичайно войовничих північних племен і примусив їх підкоритися своїм законам” (Iord., Get., 116). Король Германаріх помер в 375 чи в 376 р., очолюючи значний союз племен, котрий умовно інколи називають “готською державою” або “державою Германаріха”. Йордан, посилаючись на свідчення, отримані від Аблавія - історика готського племені, передає, що готи пройшли з півночі на південь у крайні межі Скіфії, сусідні з Понтом, і осіли у причорноморських областях. Тут у другій половині IV ст. зростає недовговічна держава Германаріха, яка безсумнівно включала до себе різні етнічні елементи, підпорядкування яких Германаріху було далеко не однаковим і навряд чи міцним. Готів було не багато у порівнянні з численними племенами, мешкавшими на припонтійських землях, і “готською” держава Германаріха зветься лише по ознаці правлячих нею готських вождів. У своєму прагненні підкреслити могутність Германаріха Йордан звів до одного цілого різні роздріблені свідчення, приписуючи остроготському королю підкорення ряду племен, котрі з позиції своєї віддаленості ніяк не могли бути завойованими Германаріхом. Некритичне відношення до тексту Йордана призвело до хибного твердження, ніби Германаріх володів усіма землями між Чорним і Балтійським морями та між Меотидою і Карпатами (Скржинская, 1960, с.265). Після смерті Константина Великого (337 р.) почалась міжусобна боротьба його синів за владу в обох імперіях. В результаті в 361 р. імператором стає племінник Константина Великого Юліан (361 - 363 рр.). Дворічне царювання його пройшло в безперервній діяльності. Вбачаючи у швидкому і масовому поширенні християнства загрозу і гибель античної греко - римської цивілізації, він спробував відновити давню релігію і культу. За це він дістав від християнської церкви прізвисько *apostat* (відступник), друзі ж та люди, які його знали близько, називали *restitutor orbis* (відновлювач світу). Зусилля Юліана відновити язичництво лишилися марними: народ з байдужістю дивився на пишні жертвоприношення олімпійським богам і ще з більшою неухвагою вислуховував публічні лекції з філософії, вартувавши імператору немалих коштів. Бажаючи вплинути на юнацтво, імператор облаштував школи і академії, через які сподівався провести у молоде покоління свої думки. Християнську ж молодь заборонив допускати в ці школи. “Галілеяни (так називав він християн) відкидають богів Гомера та Платона, отже їм не потрібно переймати світ знання у цих великих вчителів” (Вегнер, 2002, с.390). Не випускав з виду Юліан і воєнних справ: розташовані на березі Істру (Дунаю) для захисту від варварських вторгнень війська, не мали нестачі ні в зброї, ні в одязі, ні в провіанті і не страждали також від затримок грошових виплат. Коли близькі до нього люди радили напасти на сусідніх готів, які часто виказували підступність і віроломство, він відповідав, що шукає кращого ворога: досить з них і галатських купців, котрі повсюди продають їх в рабство, не розрізняючи їх станових відмінностей (Amm. Marc., XXII, 7, 7).

Основні доленосні події у протистоянні “Імперія – готи” пов’язані з імператором Валентом. У 367 - 368 рр. Валент з ухвали Валентиніана підняв зброю на готів, які допомагали Прокопію, відправивши загін воїнів проти Валента. Коли до готів був направлений магістр кінноти Віктор, щоб визначити, на якій підставі дружній римлянам і зв’язаний мирним договором з ними народ міг підняти зброю на законних володарів, то готи у відповідь виправдовуючись показали лист від Прокопія, в якому говорилось, що він прийняв верховну владу, яка належить йому по праву, як близькому члену Константинового роду. Валент після доповіді Віктора не прийняв таке виправдання і рушив проти них військами.

Зібравши усі сили на початку весни (367 р.), Валент розташувався табором біля укріплення, що називалось Дафна. Навівши мости по палубах кораблів, він переправився через ріку Істр (Дунай), не зустрівши ніякого опору. А готи у страху від наближаючої армії, сховались в гори серів. Валент відіслав вперед магістра піхоти Арінфея, але тому вдалось захопити тільки частину готських сімейств, що блукала по рівнині. Таку ж спробу він зробив і на наступний рік, проте, зустрівши перешкоду у вигляді широкого розливу Дунаю, залишився в таборі до глибокої осені біля одного з селищ карпів. Потім, не змігши нічого вдіяти, повернув на зимові квартири до Маркіанополя. Валент знову виявив настирність і на третій рік збудував поблизу Новіодуну (біля с. Ісакчі на правому березі Нижнього Дунаю) міст на човнах для переправи через річку, прорвався на землю варварів і після тривалого походу напав на войовниче плем’я гревтунгів (остготи), що проживало у віддалених місцях. Однак, можна сумніватися у достовірності цього свідчення. Малоімовірно, що Валент доходив до заселених остроготами меж, тим більше, що далі Амміан говорить про війну з Атанаріхом – королем тервінгів, тобто вестготів (Кулаковский, 2005, с.421). Після декількох невеликих сутичок він зустрівся з наймогутнішим у той час королем Атанаріхом, котрий осмілився чинити йому опір, з дуже сильним, як йому здавалося військом. Проте Атанаріх змушений був втекти, ледве врятувавшись від загибелі, а сам Валент знову пішов до Маркіанополя, як до підходящого для зимування пункту. В подальшому Атанаріх був вигнаний з рідної землі внаслідок змови близьких йому людей і втік до Константинополю, де і помер (Amm. Marc., XXVII, 5). Між тим, Валентиніан вів на Рейні жорстоку боротьбу з германськими племенами алеманів, саксами і франками, а з бургундами він дійшов згоди. Марцеліан, призначений дуксом у Валерію, при зустрічі з королем квадів Габінієм, підступно наказав убити його. Квади дуже розлютились від цього вчинку і разом з сарматами почали спустошувати Паннонію та Іллірію. Валентиніан, дізнавшись, що на Дунаї “збирається гроза”, поспішив з військом туди (374 - 375 рр.).

На зустрічі з послами квадів Валентиніан, розгнівавшись під час відповіді їм, помирає від удару. Валентиніан IV (375 – 392 рр.) у чотирирічному віці проголошується військами поблизу Брегіціона (сучасний Шоні поблизу Коморна) Августом. Тим часом гуни на чолі з Баламбером вже вийшли зі степів сучасного Казахстану і почали тіснити остготів. Змучений раною король жив як усі хворі. Дізнавшись про його недугу, Баламбер рушив з війною на ту частину готів, яку складали остроготи; від них везиготи, виходячи з якихось своїх розрахунків уже відділились. Помер Германаріх. Смерть його надала гунам можливість подолати тих

готів, котрі, як ми вже казали, сиділи на східному боці і називались отсротогами. Везеготи ж, тобто інші їх товариші, які мешкали у західній області, налякані страхом своїх родичів, вагалися, на що їм рішитись у відношенні до племені гунів. Нарешті, з загальної згоди відправили послів в Романію до імператора Валента, брата імператора Валентиніана I Старшого (“Senior”) з тим, щоб підкоритися його законам і жити під його владою, якщо він передасть їм для поселення області Фракії або Мезії. Крім того, щоб їм більше вірили, вони обіцяли стати християнами, якщо їм тільки будуть дані наставники, що вчили б на їхній мові. Отримавши таке повідомлення, Валент відразу ж згодився. Приймаючи готів в Мезію, він поставив ніби стіну своїй державі проти решти варварських племен. Самі ж везеготи перейшли Данубій і осіли з дозволу імператора у Дакії Прибережній, в Мезії і в обох Фракіях їх спіткали, як це буває з народом, котрий ще не обжився на місці, зубожіння і голод; тоді примати їх і вожді (*duces*), які очолювали їх замість королів (“*regum vice*”), а саме Фрітігерн, Алатай і Сафрак, співчуваючи поневірянню війська, попросили римських полководців Лупіціна і Максима відкрити торжище. І дійсно, на що тільки не змусить піти “проклята жадоба золота” (“*quid non auri sacra fames compellit adque scere?*” (*Verg., Aen., III, 56-57*)). Жадібні римські командири Лупіціан і Максим з цієї нагоди вирішили скористатись бідною готів. Воєнначальники, керовані жадібністю, продавали не тільки бараняче або волоче м’ясо, але навіть дохлятину – собачу, причому по високій ціні; справа дійшла до того, що будь-якого раба продавали за один хліб або за десять фунтів яловичини. Коли вже ні рабів, ні майна не стало, купці почали вимагати їхніх синів. У цей самий час римський командувач Лупіцін, замисливши підступний обман, запросив на бенкет готського князька Фрітігерна. Поки ватажки пирували, солдати Лупіціна почали вбивати людей з дружини Фрітігерна, закритих у іншій частині будови. Насторожений готський ватажок почув це і встиг об’єднатися зі своїми товаришами, надихнув їх на побиття римлян. Саме цей день забрав із собою, як голод готів, так і безпеку римлян. І почали тоді готи, вже не як прибульці і чужинці, але як (римські) громадяни і пани повелівати землеробами і тримати у своїй владі усі північні землі аж до Данубія. Довідавшись про це у Антіохії, імператор Валент, негайно озброївши військо, виступив в межі Фракії. Після того, як там відбулася трагічна битва (битва під Адріанополем 9 серпня 378 р.), в якій перемогли готи, а римський імператор Валент (364 - 378 рр.) після втечі загинув, готи розселилися по обох Фракіях і в Дакії Прибережній, володіючи ними, ніби рідною землею” (*Amm. Marc., XXXI, 5*). З огляду на те, що всяке свідчення Амміана, як сучасника подій 70 – 80-х років IV ст., приймається за достовірне, багато з повідомлень Йордана рахуються деякими вченими за неточні і інколи навіть вигаданими через те, що розходяться з повідомленнями Амміана (*Schmidt, 1993, s.253,257*). Але те, що говориться у Йордана про долі остроготів після смерті Германаріха, коли починається досить помітна у історії цього племені діяльність Алафея і Сафрака, навряд чи викликає якісь обґрунтовані сумніви. Везеготи ж ще до основного удару гунів по готам (так виходить зі слів Йордана (*Get., 130*)) пішли з Атанаріхом на Тирас. Це повідомлення Йордана співпадає з повідомленням Амміана Марцелліна (*Amm. Marc., XXVII, 5*), яке відноситься до 365 - 367 рр. Атанаріх в цей час був одним з найсильніших ватажків готів - тервінгів. Поділ готів на остро- (ост)готів і везе- (вест)готів відбувся

раніше, незалежно від гунської небезпеки і від згаданого тут відходу частини племені на захід. Фрітігерн (Fritigernus) - один з ватажків - вождів (duces) везготів, який разом з Алавівом перевів їх, з дозволу імператора, на правий берег Дунаю. Йордан називає Фрітігерна (Get., 135) “готським князьком” (“Gothorum regulus”). Він відіграв визначну роль в укріпленні готів на території Імперії, саме він закликав готів до побиття римлян. Очевидно, це вплило у справжнє збурення варварів, адже вони відчували свою силу. Повідомлення про Фрітігерна зберегли майже всі письменники IV - V ст. (Амміан Марцеллін, Сократ, Созомен, Зосім, Філострогій) (Скржинская, 1960, с.282-283).

В останній чверті IV ст., коли готи з'явилися на території Імперії, вони були язичниками. Про це свідчить Евнапій (Eunap., 55). Розповідаючи про перехід готів через Дунай, він згадує їх жерців (про яких знає і Амвросій (Ambr., Epist, 10)) і повідомляє, що їх святині були переправлені через річку. У Созомена (Soz., Hist., VI, 37) записано про язичницькі священнодійства і у “Acta Sabae” (3, 6) про ритуальне вживання м'яса жертвних тварин. Готи, вочевидь, приносили своїм богам людські жертви. Орозій (V ст.) розповідає, що Радагайс, привівши в Італію більше дванадцяти тисяч готів, дав обітницю за звичаєм варварських племен випити (або пролити?) усю римську кров на честь своїх богів (“omnem Romani generis dis propinare” (Oros., VII, 37, 5)) (Скржинская, 1960, с.281). Готи, не зважаючи на сповідання язичницького культу, вже були готові, з особистих розрахунків (Iord., Get., 131-132), до прийняття християнства.

Вважається, що першим проповідником цього вчення серед готських племен був готський єпископ (311 - 383 pp.) Вульфїла (Vulfila, Wulfila). Вульфїла знаменитий також створенням та введенням в ужиток готської азбуки (Iord., Get., 267): litteras instituisse; у Сократа (Socr., Hist., IV, 33), а також перекладом біблії на мову готів. За свідченням Філострогія (Philostrog., Hist., II, 5), Вульфїла був нащадком каппадокійських християн, захоплених у полон готами під час набігів останніх на Малу Азію у середині III ст. Можливо, він був єпископом у землях, якими керував Атанаріх. Вульфїла пробув серед готів (вестготів Атанаріха?) сім років, з 341 по 348 р., але до кінця цього періоду піддався гонінню з боку готського ватажка, який почав переслідувати готів – аріан. У аноніма Валезія “Arriana secta” (Anon. Vales., 48, 60) протиставлена “Religio catholica”, тобто загальній, “вселенській”, державній релігії, “правильній (ортодоксальній) вірі” – православ'ю. В результаті Вульфїла зі своєю паствою сховався на території Імперії, у Нижній Мезії; з дозволу імператора він оселився поблизу Нікополя в передгір'ях Гему. Тут ці готи осіли надовго; вони відмічені Йорданом, як “малі готи” (“Gothi minores”), в середині VI ст. на території Нижньої Мезії (Скржинская, 1960, с.281, 336). Між тим наблизився до берегів Істра (р. Дунай) і Вітерік, король гревтунгів (остготи), разом з Алафеєм і Сафраком, котрі були його опікунами, а також Фарнобій. Спішно відправили посольство, король просив імператора виявити до нього такий само щирий прийом. Посли дістали відмову, як того здавалось вимагали державні інтереси; і гревтунги опинились у тривожній невизначеності відносно того, що їм вдіяти. Атанаріх, остерігаючись дістати таку ж відмову, відступив у віддалені місцевості. Переконаний, що невдоволення проти нього залишилося до цих пір, він рушив з усім своїм народом в межі Кавкаланда (гірська країна – Трансільванські

гори), місцевості, неприступної через високі вкриті лісом гори, витіснивши звідти сарматів. А тервінги (вестготи) тим часом, прийняті до цього у межі Імперії, все ще блукали біля берегів Дунаю. Вони не діставали провіанту та їх спеціально затримували заради ганебного торгу. Коли вони це зрозуміли, почали говорити, що приймуть свої міри заради відведення біди; і Лупіцін, остерігаючись можливого бунту, підійшов до них з військовими силами та підбурював їх до швидшого виступу. Цим зручним моментом скористалися гревтунги. Нашвидкоруч зробивши човни, переправились і влаштували свій табір у віддаленні від Фрітігерна (Аmm. Marc., XXXI). Між провінційними громадянами Імперії та новими мешканцями - варварами після суперечок і сварок, почалися сутички. Так минає 375 рік, рік, з якого починається Нова історія готів, та цілком нові стосунки з Імперією. Зникає держава Германаріха, натомість через певний час з'являються готські королівства. У відповідності з загальноєвропейською хронологічною системою 375 - 376 pp. – це роки зміни епохи римського часу (хоча S. P. Q. R. “Senatus populus que Romanus” – дожило на пам'ятках до V - VI ст., але звісно не зберегло колишнього свого значення) епохою Великого переселення народів, яка у свою чергу змінюється епохою Меровінгів.

Отже, дякуючи дійшовшій до нас письмовій пам'ятці Йордана “De origine actibusque Getarum” - “Про походження та діяльність гетів” (назва “Getica” з'явилась і увійшла в науковий обіг завдяки влучному скороченню Т.Моммзена), ми можемо прослідити за виходом та шляхами германського “мандруючого народу” готів у пошуку нового життєвого простору. Звісно, до свідчень Йордана ми повинні ставитися з обережністю, особливо це стосується хронології подій, а також мати на увазі його завдання при написанні твору - зробити більш давньою історію племені готів, яке він і вирішив, приєднавши їх до стародавньої історії гетів. Також надзвичайно цінні свідчення ми маємо від співучасника подій IV ст., “грека і воїна” Амміана Марцелліна з його “Res Gestae” - “Діяння” (в окремих перекладах “Римська історія”). Амміан є дуже точним істориком і вважається продовжувачем Тацита. На жаль, перші 13 книг його твору на сьогодні втрачені. Книги 14-31 розповідають про події 353 - 378 pp. Стосовно готів нам треба також відмітити, що деякі вчені відкидають навіть саму можливість міграції готів зі Скандинавії. Наприклад, Р.Хахман, який написав працю “Готи і Скандинавія”. Головна думка полягає у тому, що в Скандинавії у зв'язку з високою дитячою смертністю та малою тривалістю життя дорослого населення, була не та демографічна ситуація, щоб великі маси населення почали емігрувати. Ніяких слідів виселення мешканців Скандинавії в ранньоримський час на континент не спостерігається (Nachmann, 1970, s.375-382,389-432). Готи ж, на думку вченого, завжди жили на континенті і він співвідносить їх з так званою мазовецькою групою, розташованою у низов'ях Західного Бугу та його північних приток (Nachmann, 1970, s.432-451). Польські археологи зазвичай називають ці пам'ятки нідицькою групою пшеворської культури (Okulicz, 1968; 1970, s.425-430). Сумніви про вихід зі Скандинавії висловлює Ф.Бірбрауер у своїх останніх роботах, рахуючи переселення бездоказовим, передусім через недостатню ступінь розробленості і публікації археологічних матеріалів (Bierbrauer, 1992b, s.12-16; 1994, s.87; Щукин, 2005, с.27-28). Ми ж вважаємо аргументи вищеназваних вчених, прибічників автохтонної теорії (тобто

готи завжди жили на континенті), не достатньо переконливими, щоб спростувати пряме свідчення Йордана. Також, спираючись на дані сучасної археологічної науки, вважаємо цілком підтвердженим шлях готів зі Скандинавії на південь до узбережжя Чорного моря. Письмові ж свідчення античних авторів ми не в змозі зневажати або відкинути без серйозної аргументації. На нашу думку, є можливим гіпотетичне, звісно, встановлення причин виходу готів зі Сканди. Дійсно, кліматичні умови Скандинавії не є аж занадто сприятливими для ведення продуктивного господарства, а суворий географічний ландшафт, вкриті лісами і скелями землі, з частим насуванням арктичного холоду, не можуть сприяти зростанню кількості населення. Проте, можливо у Скандинавії напередодні міграції готів, протягом десятиріччя (можливо менше, можливо більше) склалися сприятливі кліматичні умови, які позитивно вплинули на продуктивність господарської діяльності мешканців, що в кінцевому результаті відобразилося на демографічній ситуації населення. Зріст кількості мешканців призвів до виходу частини племені на континент. Не виключено, і навпаки: до міграції населення могли призвести і масові епідемії, хвороби і голод. Можливо, почастишали періоди сильних опадів, збільшилась потужність циклонів та ураганів, що, в свою чергу, могло призвести до постійних паводків та підтоплень, через що величезні втрати понесло сільське господарство. Щоб зрушити з місця реліктовий осілий етнос, на нашу думку, повинні скластися якісь надзвичайні передумови. Отже, можемо припустити, що виселення готів на континент було кліматичною міграцією. Далі, перебуваючи на континенті, на Одері і біля витоків Вісли, як мінімум 120, а може і 150 років, за сприятливих умов ця маса людей могла подвоїтися або ж навіть потроїтися. “Коли там зросла велика кількість людей, а правив лише тільки п’ятий після Беріга король Філімер, син Гадаріга, то він постановив, щоб військо готів разом з сім’ями вирушило звідти. У пошуках зручних областей і підходячих місць (для поселення) він прийшов у землі Скіфії, котрі на їхній мові називалися Оюм” (Iord., Get., 26-27). Далі готів знову штовхнути у мандри, могли, наприклад, ворожі відносини з сусідами (можливо це були венеда). Маркомани і квади, бури і вандали не могли заспокоїтися, тому що на них тиснули готські племена, для яких боротьба з венедами була тяжкою і які навіть у випадку однієї - двох перемог у цій боротьбі не бачили ні кінця їй, ні можливості винагородити себе відповідно своїм трудам і небезпекам за рахунок ворога (Решабек, 1895, с.108). Готи вибрали для себе шлях на південь, адже рухатись на захід їм перешкождали інші сильні племена, а також кордони Римської імперії. Це був час Маркоманських війн, остання чверть II століття. Можливо, невдачі, яких варвари зазнавали у боротьбі з римлянами, коли останні перейшли проти них за Дунай, примусили віктуалів та інші готські племена змінити напрямок свого переселенського руху вздовж Карпат на схід в чорноморські краї і таким чином звільнитися від боротьби, або принаймні піти від головного її театру (Решабек, 1895, с.185). Готи, вже перебуваючи на північному узбережжі Чорного моря в III ст., розділилися на дві гілки - остготів і вестготів. Зіткнувшись у другій половині IV ст. з величезним нашестям гунських орд, Фрітігерн, один з вождів (duces) везеготів разом з Алавівом перевів своє плем’я, з дозволу імператора, на правий берег Дунаю. Остроготи ж, гревтунги, також спішно відступали на захід, очолювані Алафеєм і Сафраком - “приматами” (primates), котрі правили від імені

малолітнього короля Відеріха, який опинився наступником Вітімера і Германаріха. Тут нам потрібно відмітити, що готи реально протистояти набагато чисельнішій гунській навалі не змогли би ні за яких обставин. Звісно, ніж загинути, або стати данниками гунів, готи обрали для себе (як більш пристойну) службу у римському війську. Отже, готи йшли з добрими намірами, бо хотіли бути у римському війську федератами. На той час готи були майже професійними воїнами, поступаючись звісно римлянам у досконалості озброєння та суворій дисципліні (хоча на той час у римлян вона вже втратила колишню вагу). Готи могли прислужитися Римській імперії, коли б не недолугість римських командирів, що перетворила добрі наміри на ворожі стосунки та жорстоке протистояння.

Зі всіх германських племен готи відіграли найвизначнішу роль у долі Римської держави. Вони нанесли у III - V ст. важкі удари по Імперії. Багато римських імператорів в IV - V ст. в ознаменування перемоги над ними брали собі почесні титули "Goticus". У битвах з готами загинули два римських імператора. Готи спустошили ряд римських провінцій на Сході і на Заході, а також Італію, розгромили столицю Імперії. Вестготи заснували перше варварське королівство на римській території, а остготи створили перше варварське королівство у самій Італії (Корсунский, 1984, с.30). Після того, як гуни в 375 р. завдали поразки остготам, держава Германаріха розпалась. Вестготи ж після нетривалого опору відступили, Атанаріх пішов з частиною племені в Трансільванію, а Фритігерн з іншою частиною вестготів отримав у 376 р. дозвіл імператора поселитися на території Фракії. Саме з цього часу починається Нова історія готів.

Сюсько К.М. (г.Ужгород)

Готы в истории Европы (Резюме)

В статье рассматривается одно из мощнейших племенных образований Европы – готы. По готам в настоящее время сложилась довольно крупная описательная база, как исследования историков XX – начала XXI вв., так и письменные источники античности и средневековья. Несмотря на созданный фонд данных, остаётся нерешённым целый ряд вопросов, в том числе, о месте их формирования, путях проникновения в Юго – Восточную Европу, взаимосвязях с аборигенным населением, а в общем, об истории готов до Великого переселения народов. Эти проблемы и вопросы германцев ставятся автором в предложенной работе.

Susko K. (Uzhgorod)

The Goths in the History of Europe (Summary)

One of the most powerful tribes in Europe – the Goths – is considered in the article. A rather substantial base containing information about the Goths has been worked out

nowadays. It has resulted from the research conducted by the historians of the XX and the beginning of the XXI centuries, as well as from the sources of the Ancient World and Middle Ages. Despite the data found some issues still have not been solved yet, including the questions of the place where the tribe had been set up, the ways of its intrusion into Southern and Eastern Europe, its interrelations with the indigenous population and, on the whole, the history of the Goths till the period of the Great Migration of People. The mentioned above Germans' problems and issues are brought up by the author in the suggested scientific paper.

Література

Амвросий Медиоланский. Творения. Об обязанностях священнослужителей. – Казань, 1908.

Аммиан Марцеллин. Римская история. - М., 2005.

Большая советская энциклопедия. - М., 1970. - Т.9.

Брокгауз и Эфрон. Энциклопедический словарь. В 12 томах. - М., 1991. - Т.1.

Буданова В.П. Передвижение готов в Северном Причерноморье и на Балканах в III в. (по данным письменных источников) // ВДИ. – 1982. – № 2. - С.155-174.

Вегнер В. Рим. Начало, распространение и падение всемирной империи римлян. - Минск, 2002. - Т.2.

Винокур І. Черняхівська культура: витоки і доля. - Кам'янець - Подільський, 2000.

Дворецкая И.А. Падение Западной Римской империи // История древнего мира. - М., 1971. - Ч.2. - С.411-421.

Древний Рим. - М., 2003.

Иордан. Гетика. - М., 1960.

Казанский М. Германцы в Юго - Западном Крыму в позднеимперское время и в эпоху Великого переселения народов // Готы и Рим. - К., 2006. - С.26-32.

Колосовская Ю.К. Некоторые вопросы взаимоотношений Римской империи с варварским миром // ВДИ. - 1996. - №2. - С.146-178.

Корсунский А.Р., Гюнтер Р. Упадок и гибель Западной Римской империи и возникновение германских королевств. - М., 1984.

Котигорошко В.Г. Верне Потисся в контексті стародавньої історії Карпато - Дунайського ареалу. - Ужгород, 2003.

Кулаковский Ю. Комментарий “Римская история” Аммиана Марцеллина. - М., 2005.

Малая история искусств. Искусство средних веков в западной и центральной Европе. - М., 1981. - С.20-51.

Мачинский Д.А. К вопросу о территории обитания славян в I – VI веках // АСГЭ. - 1976. - Вып.17. - С.82-100.

Мифы народов мира. Энциклопедия. - М., 1991. - С.284-291.

Моммзен Т. История Рима. - М., 2002. - Т.5.

Ременников А.М. Борьба племён северного Подунавья и Поднестровья с Римом и её роль в падении Римской империи. - Казань, 1984.

- Решабек Ф.В. Маркоманнские войны. - Одесса, 1895.
- Різник М.Г. Письмо і шрифт. - К., 1978.
- Скржинская Е.С. Вступительная статья, перевод, комментарий к "Гетика" Иордана. - М., 1960.
- Страбон. География. - Л., 1964.
- Содомора А. Sub aliena umbra. Під чужою тінню // Дзвін. - 2000. - №10.
- Сюсько К.М. Вихід германців на політичну арену Європи // Карпатика. – Ужгород, 2006. - Вип.34. - С.112-131.
- Тацит Корнелий. Анналы. Малые произведения. История. - СПб., 1993.
- Археология Венгрии. Конец II тысячелетия до н. э. – I тысячелетие н. э. - М., 1986.
- Филострогий. Сокращение церковной истории. - СПб., 1852.
- Флавий Вописк Сиракузянин, авторы жизнеописаний Августов (Scriptores Historiae Augustae) // ВДИ. - М., 1960. - 1(64). - С.213-239.
- Щукин М. Б. Готский путь. - СПб, 2005.
- Andersson K. Romarotida i Guldsmede i Norden. I. Katalogю - Uppsala, 1993.
- Bierbrauer V. Die Goten vom 1.-7. Jahrhundert n.Chr.: Siedelgebiete und Wanderbewegungen auf Grund archaologischer Quellen // Peregrinatio Gothica III. Fridrikstad. Norway 1991. - Oslo, 1992a.
- Bierbrauer V. Historische Überlieferung und archaologischer Befund. Ostgermanische Einwanderer unter Odoaker und Theodorich nach Italien. Aussagemöglichkeiten und Grenzen der Archäologie // Probleme der Relativen und absoluten Chronologie ab datenzeit bis Frühmittelalter. - Krakow, 1992.
- Bierbrauer V. Archäologie und Geschichte der Goten vom 1.-7. Jahrhundert // Frühmittelalterliche Studien. Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster. - Berlin; New York, 1994. - Bd.28.
- Godlowski K. The Chronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe. - Krakow, 1970.
- Godlowski K. Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim. - Wrocław, 1985.
- Hachmann R. Die Goten und Scandinavien. - Berlin, 1970.
- Kolnik T. Rimske a Germanske Umenie na Slovensku. – Tatran, 1984.
- Okulicz J. Nicktore zagodnicznia struktury osadnictwa z okresow poznalotenskiego i rzymskiego w polnocno - wschodney Polsce // Studia z dziejow osadnictwa. - 1968. - T.6.
- Okulicz J. Studia nad przemianami kulturowymi i osadniczymi w okresie rzymskim na Pomorzu Wschodnim, Mazowszu i Podlasiu // Archeologia Polski. - 1970. - T.15.
- Schmidt B. Thuringische Einflüsse in Niedersachsen während des 5.-6. Jahrhunderts n.Ch. - Issendorf, ddkr. Stade, Grab 3376 // Studieren zur Sachsenforschung. - Oldenburg, 1993. - Bd.10.
- Verma E.M. Rins schmuck mit Tierkopffenden in der Germania Libera // B.A.R. Intern. Ser. 507. - Oxford, 1989.
- Wolagiewicz R. Kregi kamienne u Grzybnicy. - Koszalin, 1977.
- Wolagiewicz R. Die Goten in Bereich der Wielbark – Kultur // Archaeologica Baltica. - Łódź, 1986. - T.VII.